

Л.В. СОКОЛОВА, д-р.екон.наук, проф., Харківський національний університет радіоелектроніки, Харків;

Т.В. ПОЛОЗОВА, канд.екон.наук, доц., Харківський національний університет радіоелектроніки, Харків

ТЕОРЕТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІАГНОСТИКИ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХІД ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто поняття діагностики, визначено напрями та завдання економічної діагностики. Здійснено поглиблений аналіз літературних джерел в області концептуальних підходів до діагностики (дослідницька, фінансово-аналітична, управлінська, інформаційна, антикризова, консультативна). Запропоновано авторський підхід до діагностики банкрутства підприємства. Визначено мету і функції діагностики банкрутства підприємства. Виділено рівні впровадження превентивних заходів запобігання банкрутства підприємства.

Ключові слова: діагностика, завдання, економічна діагностика, діагностика банкрутства підприємства, превентивні заходи запобігання банкрутства.

Вступ. Сучасний етап розвитку економіки України характеризується рядом особливостей, основні з яких є наслідком економічної, політичної, соціальної нестабільності. Економіка є уразливою та приречена на вплив таких факторів, як: різкі інфляційні коливання, спад обсягів виробництва, криза неплатежів та ін. У цьому ланцюзі негативних ланок особливе місце займає зниження платоспроможності або банкрутство підприємств. З позицій фінансового менеджменту можливе настання банкрутства являє собою кризовий стан підприємства, при якому воно не здатне здійснити фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності. Подолання такого стану, який інтерпретується як "погроза банкрутства", вимагає розробки спеціальних методів діагностики, превентивний характер яких полягає у здійсненні комплексу заходів, спрямованих на попередження наслідків негативних подій. Ці положення обумовлюють актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження вищезазначеної проблеми зробили такі провідні вітчизняні та зарубіжні вчені як: І. О. Бланк [1], В. О. Василенко [2], О. П. Градов [3], В. А. Забродський, М. О. Кизим [4], Л. А. Костирко [5], Л.О. Лігоненко [6], О. О. Терещенко [7], Я. А. Фомін [8] та інші. Однак еволюція зазначених категорій у часі та просторі обумовлює необхідність постійного їх аналізу з метою подальшого поглибленого вивчення та удосконалення за умови поширення сфери практичного застосування та мінливості зовнішнього середовища.

Мета дослідження. Метою статті є поглиблене дослідження теоретичного забезпечення діагностики як методу запобігання банкрутства підприємства.

Матеріали досліджень. Для постачальників, фінансово-кредитних установ, інвесторів, працівників підприємств досить важливим є попереднє знання можливості виникнення на підприємстві фінансової кризи або, навіть, його банкрутства. Негативні тенденції розвитку підприємств свідчать про те що діючий механізм фінансового управління є недостатньо ефективним і не має відповідної сучасної науково-методичної бази. Тому все більша частина управлінців та науковців вбачає спосіб підвищення ефективності діяльності підприємств в у безперервному проведенні діагностичних досліджень, що охоплює всі підсистеми їх функціонування. Така увага пояснюється тим, що результати діагностики надають більше уявлення щодо перспектив розвитку суб'єкта господарювання.

Що стосується наукового обґрунтування даної проблеми, то не існує єдності в понятті діагностика. Діагностика економічної системи – це сукупність досліджень щодо визначення цілей функціонування підприємства, методів їхнього досягнення і виявлення недоліків. Діагностика підприємства – це система наукових знань та область практичної діяльності, метою яких є дослідження економічних процесів, виявлення слабких та сильних сторін підприємства, визначення способів покращення ситуації, що склалася [9, с. 74]. Діагностика розглядається як необхідний етап дослідження проблем, що мають місце в процесі життєдіяльності визначеної системи та виявляються в результаті спостереження за станом системи. Терміном діагностика характеризують дослідницьку діяльність, спрямовану на визначення, аналіз і оцінку проблем розвитку підприємства і підвищення ефективності системи управління організацією.

За результатами вивчення фахової літератури з проблеми дослідження встановлено, що існують такі види діагностики, як економічна, фінансова, маркетингова, виробнича тощо.

Економічна діагностика як процес передбачає: а) проведення економічного аналізу; б) одержання на його основі оцінки (кількісного результату); в) встановлення діагнозу (тобто форма, етап, рівень стану об'єкта на дату завершення дослідження; порівняння з іншими об'єктами та з нормативними показниками; встановлення наявності відхилень від норми; визначення ступеня відхилення й ін.); г) розробку заходів і рекомендацій з усунення симптомів відхилення від норми та поліпшення (стабілізація) стану підприємства; д) моніторинг за поведінкою стану об'єкта і вироблення коригувальних рішень.

Виходячи з вищевикладеного до завдань економічної діагностики доцільно віднести такі: встановлення реального стану досліджуваного підприємства; порівняння досліджуваного підприємства з аналогічними підприємствами по галузі як усередині країни, так і за її межами, рівня його розвитку відповідно до нормативних вимог; вивчення динаміки розвитку діяльності підприємства у часовому й просторовому вимірах; прогнозування основних тенденцій розвитку підприємства в майбутньому.

Розглядаючи підприємство як систему, стає зрозумілим, що вирішення завдань управління на рівні фінансової складової слід здійснювати засобами фінансової діагностики. Фінансова діагностика підприємства є одним з інструментів у системі управління і обґрунтування господарських рішень. В процесі фінансового діагностування підвищується гнучкість та адаптивність керованої системи, її здатність до своєчасного реагування та ефективного використання фінансового потенціалу підприємства.

Багато уваги в публікаціях з даної теми приділяється процесу фінансової діагностики, як самостійному предмету дослідження, в контексті прийняття стратегічних управлінських рішень. Але конкретно діючої та адаптованої технології управління ще не розроблено взагалі.

Під категорією «фінансова діагностика» слід розуміти систематичне й усебічне дослідження його діяльності, завданням якого є з'ясування фінансового стану об'єкта дослідження, причин та перспектив його зміни, визначення механізму прийняття фінансового характеру, обґрунтування висновку про альтернативні шляхи розвитку ситуації, а також розробка програми управлінських рішень за для підвищення ефективності діяльності [10, с. 69].

Результати проведеного наукового пошуку дозволили виділити основні концептуальні підходи до економічної діагностики, а саме: консультаційна, фінансово-аналітична, дослідницька, управлінська, інформаційна, антикризова (рис. 1).

У напрямку консультаційної концепції діагностики автори дорівнюють систему діагностики до відповідних інформаційних систем економічної орієнтації, до завдань яких входить інформаційне супроводження осіб, які приймають рішення в сфері аудиту бізнесу та фінансового стану.

В межах аналітичного напрямку діагностика розглядається як аналітична функція управління, яка проявляється при дослідженні стану і поведінки об'єкта управління на протязі визначеного періоду часу. Так, економіст Бланк І. вважає, що «діагностика – це вихідна точка дослідження системи управління, яка визначає її регулярну оцінку параметрів за даними фінансового обліку на основі стандартних процедур аналізу» [1, с. 9]. В даному визначенні робиться акцент на вагомості аналітичної інформації, за допомогою якої встановлюється комунікаційний зв'язок в системі управління.

Заслуговує на увагу методологічний підхід до фінансово-аналітичної діагностики, запропонований економістом Коласом Б., за яким виявлені симптоми небажаних відхилень повинні враховуватися на етапі вибору коригуючих рішень або перегляду цілей та прогнозів [13]. Саме при такому розумінні явно відстежується регулююча та стратегічна функція фінансової діагностики.

Прихильники інформаційної концепції (Рапопорт В., Олексюк А. та ін) пов'язують діагностику з процесом виявлення проблемних ситуацій та протиріч в досліджуваному об'єкті та «вузьких місць» в системі управління підприємством [11].

Рис. 1 – Концептуальні підходи до діагностики

Такої ж думки дотримуються науковці Ананькіна Є., Данілочкіна Н., які ототожнюють діагностику з фінансовою експертизою, яка проводиться з метою виявлення ранньої стадії негативних зрушень і недоліків в діяльності підприємства, що являються потенційно небезпечними з точки зору загострення неплатоспроможності [12].

Представники антикризового підходу пропонують проводити комплексну оцінку підприємства через функції управління: економічну, функціональну, фінансову, технічну, стратегічну та ін. так, метою функціональної діагностики «управління – фінанси» є оцінка фінансової політики та ефективності методів управління на основі аналізу і оцінки фінансового стану підприємства, вибору методів і процедур її організації.

Умови господарювання, в яких підприємство постійно перебуває під впливом конкуренції, мінливих чинників нестабільного, динамічного середовища і через це опиняється в кризовій ситуації і, як її наслідок, зазнає банкрутства, внесли в наукову доктрину окрім поняття економічної діагностики підприємства поняття «діагностика банкрутства».

Під діагностикою банкрутства підприємства Андрушко О.Б. та Горбачевська М.Б. розуміють систему ретроспективного, оперативного і перспективного цільового аналізу, спрямованого на виявлення ознак кризового стану підприємства, оцінку загрози його банкрутства та можливостей подолання кризи [14, с.159].

Співавтори Коваленко О., Ремньова Л.М. під діагностикою банкрутства розуміють використання сукупності методів аналізу для своєчасного розпізнання симптомів фінансової кризи на підприємстві і оперативного реагування на неї на початкових стадіях з метою зменшення ймовірності повної фінансової неспроможності суб'єктів господарювання [15, с. 234].

У даному дослідженні пропонується під діагностикою банкрутства підприємства розуміти ідентифікацію стану суб'єкта господарювання на основі аналізу і синтезу статистичної інформації з метою вчасного виявлення вад та переваг його розвитку, визначення проблемних сфер його діяльності і розроблення превентивних заходів щодо поліпшення такого стану на певному етапі у визначений проміжок часу.

Діагностика проблеми – перший крок на шляху її вирішення чи локалізації. Діагноз проблеми і прогнозування можливого розвитку кризової ситуації в ряді випадків стає процедурою в кілька кроків із прийняттям проміжних рішень. Після етапу діагностики проблеми необхідно визначити перелік чинників, що впливають на стан підприємства. У свою чергу, для попередження кризової ситуації на підприємстві необхідно проводити моніторинг прийнятних значень цих чинників. Застосування методів прогнозування забезпечить можливість передбачення розвитку проблемних ситуацій, а саме надасть можливість своєчасно реагувати на зміни окремих чинників.

Метою діагностики банкрутства є надання необхідних знань для прийняття рішення суб'єкта управління про використання різноманітного методологічного апарату та інструментарію для визначення стану об'єкта управління у

невизначеному середовищі функціонування та розроблення комплексу заходів, спрямованих на поліпшення цього стану.

З появою ознак настання кризової ситуації виникає потреба спрогнозувати хід її розвитку (глибину і тривалість), виконати прогноз витрат і результатів, тобто виявити доцільність і спрямованість заходів для ліквідації явних загроз безпеці існування підприємства. При ухваленні рішення щодо виходу з даної ситуації є дуже важливим спрогнозувати можливість досягнення нової мети, виконання знову встановлених стандартів і виявити ті наслідки (економічного, політичного, екологічного характеру), що очікують підприємство після виходу його з кризи. Для досягнення цілей підприємства з виходу його з кризи необхідно приймати оперативні і стратегічні заходи (рис. 2).

Рис. 2 – Рівні впровадження превентивних заходів запобігання банкрутства підприємства

Авторська пропозиція полягає у тому, що діагностика виконує не тільки відомі три функції: оціночну (визначення стану функціонування об'єкта управління); спостережну (виявлення можливих змін стану об'єкта); пошукову (визначення можливих заходів покращення або відновлення стану суб'єкта управління), а ще й превентивну, тому що дозволяє своєчасно не тільки виявити

ознаки банкрутств, а ще й розробити та впровадити комплекс відповідних запобіжних заходів.

Основними завданнями діагностики підприємства, як превентивного заходу запобігання його банкрутства, на наш погляд, є такі: оцінювання особливостей функціонування підприємства у невизначеному зовнішньому середовищі, виявлення ключових чинників впливу, виділення проблемних сфер і "вузьких місць", оцінювання загрози банкрутства; обґрунтування передумов і чинників, що становлять істотний вплив на внутрішній економічний механізм функціонування підприємства; узагальнення та систематизація знань в галузі оволодіння навичками здійснення діагностики за різними напрямками діяльності підприємства для запобігання банкрутства та забезпечення ефективного управління; проведення експрес-діагностики фінансового стану підприємства; виявлення ознак прихованого банкрутства; виявлення ознак доведення до стану банкрутства; аналіз отриманих результатів; підготовка та обґрунтування конкретних практичних заходів для підвищення ефективності діяльності підприємства у конкурентних умовах через покращення (відновлення) стану функціонування, спрямованого на стабільний розвиток [16].

Вирішення цих завдань дозволяє менеджерам вчасно ідентифікувати можливі загрози та ускладнення в діяльності підприємства у нестабільному ринковому середовищі та на цій основі вживати своєчасних превентивних заходів щодо їх недопущення. Саме це й відіграє важливу роль під час вибору методу оцінювання підприємства та надає перевагу економічній діагностиці порівняно з іншими підходами аналізу й оброблення економічної інформації.

Висновки. Таким чином, у статті визначено авторський підхід до діагностики банкрутства підприємства, під яким пропонується розуміти ідентифікацію стану суб'єкта господарювання на основі аналізу і синтезу статистичної інформації з метою вчасного виявлення вад та переваг його розвитку, визначення проблемних сфер його діяльності і розроблення превентивних заходів щодо поліпшення такого стану на певному етапі у визначений проміжок часу. Визначено мету та основні завдання діагностики як превентивного заходу запобігання банкрутства. Виділено рівні впровадження превентивних заходів запобігання банкрутства підприємства.

Перспективами подальших досліджень є аналіз методологічних підходів до проведення діагностики банкрутства. Можливість використання різних методів діагностики дозволяє отримати комплекс принципово нових даних щодо управління об'єктами, що діагностуються, і зробити відповідні висновки щодо його стратегічного розвитку. Практичне використання науково-обґрунтованих підходів до проведення діагностики є одним із головних резервів попередження та запобігання банкрутства підприємства.

Таким чином, необхідно вчасно розпізнавати і забезпечувати прийняття превентивних управлінських рішень, які будуть обумовлювати зниження впливу негативних явищ на стан підприємства. Зміст і результати діагностичних досліджень дозволяють зробити висновок, що вони є одним із найбільш

універсальних засобів отримання достовірної інформації про стан і відхилення у розвитку досліджуваного підприємства.

Список літератури: 1. *Бланк И. А.* Финансовый менеджмент : учебный курс. И. А. Бланк – К. : Ника–Центр, Эльга, 2001. – 528 с. 2. *Василенко В. О.* Антикризове управління підприємством : навч. посібник В. О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с. 3. Стратегия и тактика антикризисного управления Под ред. А. П. Градова, Б. И. Кузина, С.-Петербург, 1996. – 510 с. 4. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : монографія За ред. М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, Ю. С. Кончак. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 144 с. 5. *Костирко Л. А.* Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства : монографія Л. А. Костирко. – Луганськ: вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2004. – 240 с. 6. *Лігоненко Л. О.* Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій Л. О. Лігоненко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 580 с. 7. *Терещенко О. О.* Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с. 8. *Фомин Я. А.* Диагностика кризисного состояния предприятия: учеб. пособие для вузов Я. А. Фомин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 349 с. 9. *Костенко Т. Д.* Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства : навч. посіб. Т. Д. Костенко, Є. О. Підгора, В. С. Рижиков та ін. – К. : Центр навч. літератури, 2005. – 400 с. 10. *Кость Я. О.* Процес фінансової діагностики підприємства та етапи його реалізації Я. О. Кость Таврійський економічний журнал. – 2008. – №1. – С. 69–73. 11. *Рапопорт В. Ш.* Діагностика управління В. Ш. Рапопорт. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 244 с. 12. *Ананькина Е. А.* Контроллинг как инструмент управления предприятием Е. А. Ананькина, С. В. Данилошкин, Н. Г. Данилошкина ; под ред. Н. Г. Данилошкиной. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 279 с. 13. *Коласс Б.* Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы : учеб. пособ. Б. Коласс Пер. с франц. Под ред. Я. В. Соколова. – М., 2009. – 383 с. 14. *Андрушко О. Б.* Моделювання діагностики кризового стану та загрози банкрутства підприємства О. Б. Андрушко, М. Р. Горбачовська Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2006. – № 2 (552). – С. 158-163. 15. *Коваленко Л. О.* Финансовый менеджмент [Текст] : навч. пос. Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – [3-є вид., випр. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 483 с. 16. *Соколова Л. В.* Прийняття рішень за результатами аналізу ознак банкрутства виробничого підприємства Л. В. Соколова, О. Є. Соколов [Системи прийняття рішень в економіці, техніці та організаційних сферах: від теорії до практики] : колективна монографія. У 2 т., Т. 2. за заг. ред. Савчук Л. М. Павлоград : АРТ Синтез-Т, 2014. – 429 с. – С. 325–333.

Bibliography (transliterated): 1. Blank, I. A. "Finansovyy menedzhment" : uchebnyy kurs. – K. : Nika–Centr, Elga, 2001 - 528. Print. 2. Vasylenko, V. O. "Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom" : navch. posibnyk. – K. : TsUL, 2003 - 504 Print. 3. Gradova, A. P., B. I. Kuzina "Strategiya i takтика antikrizysnogo upravleniya" , p.-Peterburg, 1996 - 510. Print. 4. Kyzym, M. O., V. A. Zabrodskiy, V. A. Zinchenko, Yu. p. Konchak "Otsinka i diahnostryka finansovoi stiiosti pidpriemstva" : monohrafiia – Kharkov: INZhEK, 2003 - 144. Print. 5. Kostyrko, L. A. "Diahnostryka potentsialu finansovo-ekonomichnoi stiiosti pidpriemstva" : monohrafiia. – Luhansk: vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2003 -144 Print. 6. Lihonenko, L.O. "Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyi instrumentarii". – K. : KNTUEU, 2001 - 580. Print. 7. Tereshchenko, O. O. "Antykryzove finansove upravlinnia na pidpriemstvi" : monohrafiia. – K.: KNEU, 2004 - 268. Print. 8. Fomyn, Ya.A. "Dyahnostryka kryzysnoho sostoiannya predpriyatiya" : ucheb. posobyie dlia vuzov. – Moscow: YuNYTY-DANA, 2003 - 349. Print. 9. Kostenko, T. D., Ye. O. Pidhora, V. p. Ryzhykov "Ekonomichnyi analiz i diahnostryka stanu suchasnoho pidpriemstva" : navch. posib. – K.: Tsentr navch. literatury, 2005. – 400. Print. 10. Kost, Ya. O. "Protse finansovoi diahnostryky pidpriemstva ta etapy yoho realizatsii" "Tavriiskyi ekonomichnyi zhurnal". – 2008 – 69-73. – № 1. Print. 11. Rapoport, V.Sh. "Diahnostryka upravleniya". – Moscow: Finansy i statistika, 1991 - 244. Print. 12. Anankina, E.A. p. V. Danilochkin, N. G. Danilochkina "Kontrolling kak instrument upravleniya predpriyatiem"; pod red. N. G. Danilochkinoy. – M. : YuNITI-DANA, 2004 - 279. Print. 13. Kolass, B. "Upravlenie finansovoy deyatelnostyu predpriyatiya". Problemy, koncepcii i metody : ucheb. posob. Per. s franc. Pod red. Ya. V. Sokolova. – M., 2009 - 383. Print. 14. Andrushko, O.B., O.B. Andrushko, M.P. Horbachovska

"Modeliuvannia diahnozy kryzovoho stanu ta zagrozy bankructva pidpriemstva" "Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". – 2006. – № 2 (552). – 158-163. Print. 15. Kovalenko, L.O., L.M. Remnova. "Finansovy menedzhment" : navch. poc- [3-ye vyd., vypr. i dop.]. - K. : Znannia, 2008. - 483. Print. 16. Sokolova, L. V., O. Ye. Sokolov "Pryiniattia rishen za rezultatamy analizu oznak bankructva vyrobnychoho pidpriemstva" [Systemy pryiniattia rishen v ekonomitsi, tekhnitsi ta orhanizatsiynkh sferakh: vid teorii do praktyky] : kolektyvna monohrafiia. U 2 t., T.2. za zah. red. Savchuk L. M. Pavlohrad : ART Syntez-T, 2014. – 429. – 325-333. Print.

Надійшла (received) 18.11.2014

УДК 336.14:352

Н.В. КУЛІЧЕНКО, ст. викладач, НТУ «ХПІ»

ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

У статті розглянуто питання функціонування місцевих бюджетів. Визначено, що бюджетне законодавство спрямовано на фінансову децентралізацію та зміцнення місцевих бюджетів. Проведено аналіз динаміки надходжень місцевих податків та зборів як основного джерела власних надходжень місцевих бюджетів. Проаналізовано основні показники місцевих бюджетів України, що можуть бути якісними та кількісними критеріями рівня децентралізації з урахуванням зарубіжного досвіду. Визначено негативні тенденції подальшого розвитку автономії органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, місцеві податки та збори, децентралізація.

Вступ. Питання функціонування місцевих бюджетів набувають особливої актуальності на шляху євроінтеграції України. Шляхи реформування місцевих бюджетів постійно знаходяться у полі зору науковців та практиків. Ці питання не втрачають своєї актуальності і у законотворчій діяльності. Формування самостійності місцевих бюджетів визначається їх доходами. Однак на даний час місцеві органи влади не забезпечені достатнім обсягом власних фінансових ресурсів для соціальних та структурних перетворень. Це стримує трансформацію взаємовідносин центру та регіонів в умово децентралізації управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Формування та удосконалення теоретичних основ функціонування місцевих бюджетів досліджували такі вітчизняні вчені як О. Д. Василик, В. М. Гесць, І. В. Запатріна, О. П. Кириленко, В. І. Кравченко, І. О. Луніна, К. В. Павлюк, Ю. В. Пасічник, С. В. Слухай, О. О. Сунцова, І. Я. Чугунов.

© Н.В. Куліченко, 2014